

ISSN: 1308-2140

Volume 12 Issue 20 Summer 2017

Volume
12/20
Summer
2017

TURKISH STUDIES

International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

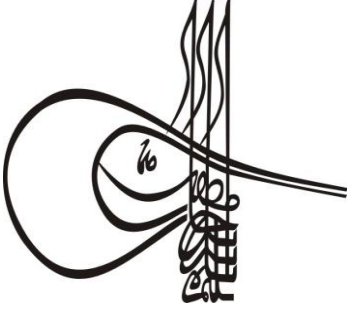

TURKISH STUDIES

KARŞILAŞTIRMALI DİNİ ARAŞTIRMALAR

COMPARATIVE RELIGIOUS STUDIES

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/20, p. 101-116

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12114>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Halit EV - Doç. Dr. Eyup ŞİMŞEK

This article was checked by iThenticate.

İSLAM'IN İLK DEVRİNDE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜN ARACI OLARAK EĞİTİM

Suat CEBECİ*

ÖZET

İslam dininin insanlığa kapsamlı bir eğitim faaliyetiyle sunulmasında ilk kuşak müslümanlar bu faaliyetin hem öğreneni hem öğretene olmuştur. Onlar bu tarihi dönüşüm sürecinde yerleşik olanı terk etme ile yeniye intibakın güçlüğünü birlikte yaşamışlardır. İlk dönemdeki dönüşümün dinamikleri olarak çocuk eğitimi, yetişkin eğitimi ve aile eğitimi öne çıkmaktadır. Yeni bir dinin kabulü ve benimsenmesi yetişkinlerle ilgili bir mesele olduğu için ilk eğitim faaliyetleri doğal olarak yetişkinler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu faaliyetler iki ayrı özellik arz ediyordu. Birincisi, müslüman olmayanlara değiştirici ve dönüştürücü yeni bilgilerin ve değerlerin öğretilip benimsetilmesi, ikincisi de yeni değerler üzerinde bir kimlik, kültür ve sosyal yapı inşa edilmesiydi.

Yetişkin eğitimi için Mekke'de Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evi seçilmişti. Burası; öğretmeni Resulullah, öğrencileri ashap, öğretim programı da Kur'an olan yetişkinler okulu idi. Medine'de ise Peygamber'in görevlendirdiği Mus'ab b. Umeyr, Es'ad b. Zürarenin evini ikinci bir yetişkinler okulu haline getirmiştir. İlk dönemdeki yetişkin eğitimi kurumlarının üçüncüsü ise bizzat Hz. Peygamberin yaptırdığı Suffe'dir. Burası, Medine'de evi olmayanların ve dışardan gelenlerin barındıkları, Kur'an-ı ve İslam'ın esaslarını öğrendikleri yatılı mektep mahiyetindeydi.

Çocuk eğitimi sorunu, Medine'de sosyal kurumların teşekkülü sırasında hissedilmeye başlanmıştır. Sahabe arasında çok az kişi okuma-yazma bildiğinden ilkin çocukların eğitimi için Müslüm olmayan öğretmenler istihdam edilmiştir. Çocukların eğitiminde bir ölçüde Suffe kullanılsa da yeterli olmayınca Küttab adı verilen mektepler açılmıştır. Çocuklar İslam öncesi kültürün ağırlığı devam ederken dünyaya geldiklerinden çocuk eğitiminde önemli rolü olan toplumun kültürel formları, adet ve gelenekleri gibi sosyal dinamiklerden yararlanma imkanı yoktu.

* Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi ABD, El-mek: scebeci@sakarya.edu.tr

İlk dönemde henüz İslam öncesi cahiliye kalıplarından, adet ve alışkanlıklarından arınmış bir toplum yapısı oluşmadığından İslami değerler sistemi üzerine bir aile yapısının inşa edilmesi oldukça güçtü. Dönüşüm sürecinin en zor işi olan aile ve çocuk eğitimi, dünyada eşine rastlanmayacak şekilde başarıyla gerçekleştirilmiştir. Hanım sahabiler mescide devam ederek Peygamberin sohbetlerine katılmışlar, O'ndan kendilerine ayrı bir program yapmasını sağlamışlar, Peygamber eşlerinden bilgi almış, öğrendiklerine göre çocuklarını eğitmiş, ailelerini düzene koymuşlardır. Eşleri onların bu çabalarını sürekli desteklemiş ve teşvik etmişlerdir.

İlk dönem uygulamalarından; eğitimin bir hayat tarzı olarak görüldüğü, toplumda kimlik ve kültür oluşturma ameliyesi olarak değerlendirildiği, müşterek çabalarla ve sistematik düzenlemelerle yürütülmesi gereken kapsamlı bir faaliyet olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İlk dönem, kültürel dönüşüm, eğitim

EDUCATION AS A CULTURAL TRANSFORMATION TOOL IN THE FIRST PERIOD OF ISLAM

ABSTRACT

The first generation of Muslims became involved in educational activity both as a student and as a teacher in the presentation of Islamic religion to humanity through a comprehensive educational activity. They have faced the difficulty of abonnement of established situation and adaptation of new one together though historical transformation processes. Child education, adult education and family education stand out as the dynamics of the transformation in the first period. As the approval and adoption of a new religion is an issue for adults, the first educational activities naturally concentrate on adults. These activities had two distinct characteristics. The first was to teach and adopt new knowledge and values for non-Muslims, and the second was to build an identity, culture and social structure on new values.

House of Erkam b. Ebu'l-Erkam in Mekka was selected for adult education. This was an adult school where Rasulullah was a teacher, students were ashap, and curriculum was the Qur'an. Mus'ab b. Umeyr, which the Prophet Muhammad sent to Medina as a teacher, turned Es'ad b. Zürare's home into a second adult school in Medina. The third of the adult education institutions in the first period is the "Suffe", which the Prophet Muhammad has made him. Here is a boarding school where those who haven't got home in Medina and the outsiders use as a shelter and learn about the principles of the Qur'an and Islam.

The problem of child education began to be felt during the establishment of social institutions in Medina. Since few people among the companions knew how to read and write, teachers who were not Muslims were first employed for the education of children. Even if Suffe is used in children's education. Suffe, was used at a certain level in the

Turkish Studies

education of the children, was not enough, schools called Küttab were opened. Since children came to the world while the pre-Islamic culture weight was on the way, there was no opportunity to benefit from the social dynamics such as the cultural forms, traditions and customs of the society, which played an important role in child education. In the first period, since there is not a community structure which is free from the Islamic pre-Islamic Jahiliyyah molds, customs and habits, it is very difficult to build a family structure on the Islamic values system.

Family and child education, the most difficult task of the transformation process, has been achieved in such a way that no match is found in the world. The lady companions attended the Prophet's conversations by continuing to the mosque and he gave them a separate program. The Prophet received information from their wives, educated their children according to what they had learned, and laid out their families. The spouses have always supported and encouraged their efforts

From the first period applications; We see that education is a lifestyle which should be carried out with joint efforts and systematic organizations, and is treated as a process of creating identity and culture in society.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and Aim of Study

The presentation of the Transformative Message of Islam, which came to mankind to build a new social structure, was realized as a serious educational activity. The prophet Muhammad is the teacher of this activity (İbn. Mace Mukaddime: 17) and his companions (ashap) are both target audience, practitioners and transmitters. Undoubtedly, the transformation included the difficulty of abandoning the established traditional beliefs and habits, as well as the challenge of adapting to the new ones. How did a group, who had just become muslim and did not yet fully understand Islam, accomplish a difficult task such as transforming a community with established beliefs, rules and traditions? Considering this situation, it is aimed at determining the principles and methods of the education applied in this period. These findings will provide insight about how the implementation of today's religious education studies should be.

Method

There is a great deal of knowledge about the life and works of the Prophet. There are also studies examining his works in terms of education such as "İ. Canan: Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye" and "A. Önkal: Rasulullah'ın İslama Davet Metodu". These two works are based on the material consisting of hadith definitions. In this paper, it is tried to make inferences about the education carried out by the founder team under the presidency of the Prophet and their transformative activities will be analyzed.

There is no doubt the social and cultural transformation of the society involves the difficulty in abandoning established social customs and adopting the new ones. We need to take this two-pronged challenge

---

Turkish Studies

into account when examining first period training practices. All the things about whole life are related with Islam so training activities are evaluated in a wide perspective in this study. In addition, we try to classify training activities into three categories (child education, adult education and family education) in order to research these activities in a systematic way. These three areas come to the forefront because of the fact that they are both dynamics and resistance points of transformation. In this study, literature about the subject is reviewed and qualitative methods are used for analysing the cases, developments and discourses.

Findings and Evaluation

The messages of revelations were memorized and the required behaviours were adopted by the adults who accepted Islam so that teaching new knowledge and values could be possible. This first group of adults was both the learners and the teachers of the new religion. Erkam b. Ebu'l-Erkam's house was selected as a meeting place and this house was turned into an adult school. The prophet taught the coming verses and surahs to the people by getting together in the house. Moreover, he had the adults memorize the verses and surahs. The ones who were able to write noted down the verses on various materials. The students of this school were not only learning but also teaching what they learned before to the people that they met while travelling.

When Islam began to be accepted in Medina, the Prophet Muhammad assigned Mus'ab B. Umeyr as a teacher there. Musab was a young man with a beautiful face and a slim body and he had a caring and respectful personality. He was known as a kind, elegant, honest, patient, clever and dignified person. He was memorizing all the coming verses so he always knew the Qur'an verses that had been informed so far (İbnSa'd, 1957). The fact that the prophet chose the young Mus'ab, who possessed these qualities as a teacher, shows what kind of characteristics teachers should have in religious education.

Es'ad b. Züreira welcomed Mus'ab in Medina and gave him the widest and most convenient room of his house for teaching activities. He summed it up:

"This big hall you see will be both your mosque and meeting place for teaching. While you are telling Islam, I will try to help you as much as I can. I will travel around Medina and bring as many people as I can. I will also try to supply all the needs of the people coming here. They can also stay at the house when necessary and I will meet all their needs again."

This attitude of Esad, which was accepted and encouraged by the Prophet, is an example of how people who are not educators should participate in training services.

Mus'ab, who was the teacher of this first of adult school in Medina, and Sa'd (the founder of this school) weren't satisfied with this work. They tried their best to tell and teach Islam. They knocked at all the doors in Medina and held meetings in palm gardens so as to tell Islam. They continued to do their task patiently and without feeling disappointed despite to those who threatened and reacted to them. They never entered into a debate when they faced such problems like threats or reactions of people. In the first period, the third of the adult education

institutions was the place called Suffa which was built by the Prophet and it was placed under the same roof with Prophet's house and mosque. This was a boarding school where people who did not have a home or who came outside of Medina stayed. They tried to learn the Qur'an and Islam here (Hamidullah, 2009). The headteacher of this school was the Prophet and the other teachers were his companions. The people coming this school were being trained to be assigned to teach Islam in nearby towns.

The issue of child education was not seen as a problem during the Islamic period in Mecca before the hijrah. In Medina period, when Islamic society began to take shape in every aspect, the education of the children of the Muslim families was also on the agenda. Since the number of literate people among the Muslims was very small, the prisoners who were captured in the Battle of Badr were asked to teach the children to read and write. But the children needed more than that. In Suffa, the teachers who were going to provide education to the children were trained and assigned to primary schools opened with the name of Kuttab.

It was vital for giving special attention to the children education because of the fact that these children were born in a society shaped by pre-Islamic culture which was still dominant. The prophet strongly advised Muslims about bringing children into the mosque or other adult environments and teaching them professional skills and physical education skills such as riding, using guns and swimming. In the period of Omar's caliphate, education programs were prepared and sent to Islamic towns to provide a versatile education for children.

One of the most important areas of cultural transformation in the first period was about the family. The customs and habits belonging to the pre-Islamic period were still dominant in Arab society. The beliefs and attitudes related to woman and family life prevailed as in the pre-Islamic age of ignorance (Altuntaş, 2016). In this case, building a family structure based on the Islamic values system together with all its components was not an easy task.

Women were participating in the conversations of the Prophet to learn reading, writing, religious and family affairs. They were listening to the Prophet by participating in Friday and Eid prayers, sometimes other prayers and they were joining community members in the mosque.

A separate place was allocated to the ladies in the mosque and all kinds of facilities were provided for their participation in the community. The ladies also continued to participate in conversations and did not hesitate to ask every topic they wanted to learn. The Prophet was also assigned teachers for the education of the women, and the Prophet's wives were closely interested in their education.

In these training activities, not only did the ladies acquired religious knowledge, but they also learned many things about life. In addition, the male companions taught their wives and children what they learned from the Prophet, and changed their family order according to new knowledge.

Conclusion and Recommendations

With the arrival of Islamic religion, the activities that provided mental, social and cultural transformation in Arab society were carried out and these were the education activities which were both particular and effective. The fact that such a radical transformation achieved through education in a society without any background and experience about education indicates that Islam will exist with education and will continue with education. The first practices which create this transformation reveal the basic principles of education that should be followed in Islamic education. These educational principles and rules in Islamic education should be taken into consideration today and we can list these principles and rules that we have deduced from the first implementations:

1- Education is a lifestyle for Muslims: Due to the fact that Islamic Religion is an entirely lifestyle, it is very important to learn and teach Islam and to keep its values alive. It must become an indispensable part of our lives.

2- Education is a serious matter that requires effort and sacrifice: Constructing a new cultural structure and a new lifestyle by removing established cultural barriers and rigid beliefs is possible with education. This education can be carried out with a great effort and sacrifice. Today's Islamic societies should attach importance to education from this aspect.

3- Education requires joint efforts by everyone to participate on their own: The practices of the adults who accepted to become Muslim (especially the practices of Mus'ab B. Umeyr who were assigned to teach) show that education is not a task which is applied by only educators. It demonstrates everyone's participation with their own capabilities and abilities is vital for education.

4- Education is a conscious mental reasoning process: The fact that companions of the Prophet adopted what they learned by discussing with each other and with the Prophet reveals that education should be carried out as a process of mental reasoning.

5- Education is an activity carried out with certain principles and methods: The fact that the Prophet assigned Musab B. Umeyr as a first teacher due to his distinctive characteristics indicates how and with which procedures and methods education should be carried out.

6- Education requires systematic organizations: Education and training activities started from the very beginning of Islam by allocating Es'ad's house (in Mecca) and Erkam's house (in Medina) for training and education. Then Suffa School and Kuttab schools were opened and these were revolutionary developments in Arab society. These developments show that education should be carried out with regular organizations in societies without such kind of educational traditions.

7- Education is the process of creating identity and culture in society: The first practices of Islamic education were not limited to teaching religious knowledge and worship. Social construction process in

every area continued thanks to Islamic education in this period. This is a guide for the character of Islamic education.

As a result, the educational principles deduced and listed from the practices which were carried out successfully in transforming a society in a radical way should be taken into consideration in contemporary religious education studies. Religious educators should also examine the first period of Islam in more detail and draw other conclusions that will shed some light on the story of that magnificent success. The successful practices of Islamic education in the first period, which were carried out under the leadership of the Prophet and guided by revelations, should be regarded as a treasure for today's Islamic societies which are in a great distress.

Keywords: Islam, first period, cultural transformation, education

Giriş

Yeni bir toplumsal yapı inşa etmek üzere insanlığa gelen son dinin dönüştürücü mesajını alma, özümseme ve aktarma sürecinin her aşaması ciddi bir eğitim faaliyeti olarak gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber kendisinin öğretmen olarak gönderildiğini bildirmiş (İbn. Mace Mukaddime:17), Kur'an-ı Kerim de onun görevinin dini hakikatleri insanlara anlatmak ve benimsetmek olduğunu beyan etmiştir (Bakara, 2/129). Ayrıca İslam'ın ilk vahyinin "oku!" emri olarak gelmiş olması da yeni dinde eğitim öğretim faaliyetinin en temel görev olduğuna işaret ediyordu. Kurucu nesil olarak sahabe bu faaliyetin hem hedef kitleleri hem uygulayıcıları hem de aktarıcılarıdır. Peygamberin rehberliğinde gelişen sahabe davranışları, dönüşümün dinamiklerine özellikle de takip edilen eğitim esaslarına dair bilgi vermektedir. Şüphesiz ki dönüşüm, yerleşik olanları terk etmenin zorluğunun yanında yeniye intibakın güçlüğünü de içinde barındırıyordu. İçkinin haram kılınıştaki üç aşamalı süreç mevcudu terk etmenin güçlüğünü gösterirken, dinin direği olan namazın farziyetinin nübüvvetin 12. yılına kadar ertelenmiş olması da yeniye intibakın zorluğuna işaret etmektedir.

Konunun problematik yönü; zihinsel, sosyal ve kültürel alanda gerçekleştirilmiş olan köklü bir değişimin, çok kısa bir dönemde nasıl bir eğitimle sağlandığı, bunun hangi yöneltme ve yönlendirme faaliyetleri ile başarılmış olduğudur. Bir toplumda yerleşik inançların, yaşam tarzının, kültürel ve törel davranışların değişmesinin bir insan ömrüne sığmayacak kadar uzun süreler alacağı sosyolojik bir gerçektir. Bunu Hz. Peygamber terk başına başladığı ve etrafında toplanan az sayıda insanın eğitim çabalarıyla başarmıştır. Öğretmen olarak gönderildiğini bildiren Hz. Peygamberin önderliğinde yürütülen eğitim çalışmalarının incelenerek bu büyük başarıyı gerçekleştiren yönlerinin açığa kavuşturulması, günümüz din eğitim çalışmalarına ışık tutması bakımından önemlidir.

İlk dönem eğitim uygulamalarını incelerken sözü edilen iki yönlü zorluğu dikkate almak durumundayız. Dikkate alınması gereken diğer bir husus da dinin kapsayıcılığına paralel eğitim faaliyetlerinin hayatın bütününe dair genişlikte ele alınmasıdır. Çalışmamızda her faaliyet bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bununla birlikte kuruluş neslinin ilk uygulamalarını, bugünkü modern eğitim anlayışının ulaştığı çerçeveye yerleştirerek anlamaya çalışmak gerçekçi olmaz. Bu bakımdan yeni bir medeniyetin temelini oluşturacak ilkeleri ve değerleri yakalayabilmek açısından ilk dönem eğitim faaliyetlerini; çocuk eğitimi, yetişkin eğitimi ve aile eğitimi olarak sınıflandırarak incelemeye çalıştık. Zira dönüşümün hem dinamikleri hem de direnç noktaları olarak bu üç alan öne çıkmaktadır. Çalışma, kaynak taraması ve hadiselerin, gelişmelerin ve söylemlerin nitel değerlendirilmesi şeklinde yürütülmüştür.

İlk Dönem Yetişkin Eğitimi

Yeni bir dinin kabulü ve benimsenmesi yetişkinlerle ilgili bir mesele olduğu için ilk eğitim faaliyetleri tabii olarak yetişkinlere yönelikti. Özellikle Mekke devrindeki İslam öğretimi Hz. Peygamberin önderliğinde tamamen yetişkinleri hedef alıyordu. İslam öncesi Arabistan'da bir eğitim kurumu ve yerleşik eğitim geleneği yoktu. Sosyal doku içinde kabiliyetleri öne çıkaran kulaktan kulağa bir aktarım mevcuttu. Bu sebeple İslam'ın geldiği sırada Mekke'de okuma-yazma bilenlerin sayısı 15-20 kadardı (Hamidullah, 2004). Hz. Peygamber, "Biz ümmi bir kavimiz, okuma yazma bilmeyiz" (Buhari, Savm:13) buyurarak Arapların o sırada içinde buldukları durumu ifade etmiştir. Böyle bir toplumda hem etkinlik hem de kurumsal olarak eğitime dair dinamikler ilk kez inşa edilecekti. Bu zorluğa ilaveten diğer bir zorluk da yürütülecek eğitim-öğretim görevinin iki ayrı özellik arz ediyor olmasıydı. Bunlardan ilki, Müslüman olmayanlara değiştirici ve dönüştürücü yeni bilgi ve değerlerin öğretilip benimsetilmesi, ikincisi de yeni değerler üzerinde bir kimlik, kültür ve sosyal yapı inşa edilmesiydi.

Yeni bilgi ve değerlerin öğretimi işi, vahiyle gelen ilahi mesajların ezberlenmesi ve ona uygun davranışların benimsetilmesinden ibaret olsa da geleneklerle yoğrulmuş bir toplumda bunun çok zor olacağı açıktı. Zira Mekke halkı inanç ve maneviyatla ilgili davranış ve yaşantılarını bile atalarının yolu olarak kutsuyorlardı (Bakara, 2/170). Bu konudaki toplumsal baskı öylesine güçlüydü ki Peygamberin amcası Ebu Talip, yeğenine inancını Mekkeli kadınların kınaması endişesi ile açıklayamıyordu (Konrapa, 2010). Bu durumda ilk neslin kınanmak bir yana acımasız işkenceleri göze alarak İslam'ı kabul etmeleri ve Müslüman olduklarını ilan etmeleri çok anlamlı ve değerlidir.

Sahabe daha işin başında yeni dinin hem cefakâr öğrenenleri hem de fedakâr öğretmenleri olarak Mekke'de Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evini buluşma ve görüşme merkezi seçmişlerdi. İslam'ı kabul edenler orada toplanıyor Hz. Peygamberi can kulağı ile dinliyorlardı. Hz. Peygamber, gelen ayetleri onlara okuyor, öğretiyor ve belletiyordu. Onlar da bu kutlu mektebin öğrencileri olarak büyük bir heyecanla gelen âyet ve sureleri ezberliyor, yazma bilenler ayetleri çeşitli materyallere yazıyordu. Böylece İslam'ın ilköğretim kurumu da tesis edilmiş oluyordu. Bu kurum; öğretmeni Resulullah, öğrencileri ashap, öğretim programı da Kur'an olan yetişkinler okuluydu.

Bu okulun öğrencileri sadece öğrenmekle kalmıyor bir yandan da gidip dolaştıkları yerlerde karşılaştıkları insanlara öğrendiklerini aktarıyorlardı. Bir araya geldiklerinde de bildikleri ayet ve sureleri birbirlerine okuyorlar, bilgilerini kontrol ediyorlar, ayetler üzerinde düşünüp tartışıyorlardı. O kadar ki toplandıkları yerde Kur'an okuyan ve tartışanların sesleri dışarıya kadar taşıyordu. Hz. Peygamber, bu sesleri duyan müşriklerin bir problem çıkarmaması, Kur'an okuyanların birbirlerini yanıltmaması için onlardan seslerini alçaltmalarını istemişti (Es-Salih, 2015).

İslamiyet Medine'de de kabul edilmeye başlayınca Medineli Müslümanlar Birinci Akabe biatı sırasında Peygamberden Kur'an'ı okuyup öğretecek, İslam'ın emirlerini anlatıp halk arasında yerleştirecek, bir kimse görevlendirmesini istemişlerdi. Hz. Peygamber Mus'ab b. Umeyr'i onlara öğretmen olarak görevlendirmiştir (İbn Sa'd, 1957). Mus'ab Peygamberin talimatıyla Medine'ye geldiğinde onu Es'ad b. Zürera karşılayıp evine misafir etmiş, evinin en geniş ve kullanışlı salonunu öğretim için tahsis etmiştir. Böylece ilk eğitim-öğretim kurumu Mekke'de Dar'ul Erkam iken, Medine'de de Daru'l Es'ad olmuştur. Medine'ye öğretmen olarak gönderilen diğer bir sahabe de İbn Ümmi Mektum'dur. Bu iki öğretmen sahabenin dikkate değer önemli özellikleri vardı. Bu ilk öğretmenlerin özellikleri, Kur'an'ı ve İslam'ı insanlara öğretecek öğretmenlerin sahip olmaları gereken özellikler bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Mes'ab, güzel yüzlü, tatlı dilli, narin vücutlu, özü sözü doğru, nazik, zarif, vakur, sabırlı, akıllı ve saygın kişiliği ile temayüz etmiş bir gençti. Nazil olan bütün ayetleri ezberliyordu; dolayısıyla her zaman o ana kadar nazil olmuş Kur'an ayetlerini ezbere biliyordu (İbn Sa'd, 1957). Ümmü Mektum ise gözleri görmeyen fakat sağlam hafızası, kişiliğindeki safiyeti, nezaketi ve sadakati ile biliniyordu, Medine'de halka Kur'an'ın öğretilmesinde büyük hizmetler yapmıştır. Ayrıca o Mescid-i Nebi'de ezan okur, peygamber olmadığı zamanlarda cemaate imamlık yapar, namaz kıldırırdı. Resulullah Medine'den ayrıldığında yerine onu vekil bırakırdı (İbn Hacer, 2009).

Eğitim-öğretimde ilk neslin örnekliği hususunda üzerinde durulması gereken bir önemli isim de Es'ad b. Zürene'dir. Esad, Hz. Peygambere mektup yazarak, Kur'an'ı okuyup İslam'ı öğretecek bir öğretmenin Medine'ye göndermesini isteyen kişidir. Peygamberin tayin ettiği öğretmen Mus'ab bin Umeyr Medine'ye gelince Es'ad, onu büyük bir heyecanla karşılamış, evine misafir etmiş, evinin en güzel ve geniş salonunu ona tahsis etmiştir. Peygamberin gönderdiği bu kutlu misafire izzet ve ikramda bulunduktan sonra ona söylediği şu sözler, eğitimin önemini kavrama ve eğitim için fedakarlıkta buluna konusunda ilk neslin tavrını gösteren çarpıcı bir örnektir:

“Ey Mus'ab! Şehrimize ve evimize hoş geldin. En önemlisi de gönlümüze hoş geldin! Şu gördüğün büyük salon, toplantı yerimiz ve mescidimiz olacak. Daima senin yanında ve yardımında olacağım. Bu şehrin her tarafını dolaşıp, durumu en uygun olanlardan başlayarak, ulaşabildiğim insanları buraya getireceğim. Allah'ın izniyle muhatap bulmakta zorlanmayacaksın. Sen onlara İslâm'ı öğretirken ben de ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacağım. Buraya İslam'ı öğrenmeye gelenleri gerekirse gece de misafir edebiliriz. Onların her türlü ihtiyaçlarını da karşılayacağım. Öncelikle müminleri, sonra da meraklı olanları davet edeceğim, Ortam uygun oldukça kadınları ve çocukları da getireceğim. Bu mekan herkes için bir eğitim merkezi olacak inşallah” (Ez-Zehabi, ty).

Öyle de olmuş, Es'ad b. Zürene'nin evi Dar'ul-Es'ad namıyla Dar'ul Erkam'dan sonra ikinci, Medine'de de ilk eğitim kurumu olmuştur. Ancak Dar'ul Es'ad Peygamberin bizatihi delaleti olmadan sahabenin kurduğu ilk sistematik mektep olma özelliği ile İslam eğitim tarihinde farklı bir yere sahiptir. Bu mektebin öğretmeni olan Mus'ab buradaki öğretim görevi ile yetinmiyor Esad'la birlikte Medine'yi dolaşıyor, insanlarla bahçelerde toplantılar yapıyor, bıkıp usanmadan onlara İslâm'ı anlatıp öğretiyordu. Artık Medine'de her evde İslâm dini ve bu genç davetçi Mus'ab'ın anlattığı konular konuşuluyordu. Fakat Mekke'de Peygamberin sözlerinden rahatsız olanlar var bulunduğu gibi Medine'de de Mus'ab'ın anlattıklarından hoşnut olmayanlar vardı. Mus'ab, insanları kolay ikna eden, yumuşak ve etkili bir dil kullanan iyi bir hatipti. Kendisine tepki gösterip tehdit edenlere karşı bile, sabrederek yılgınlığa düşmeden anlatma ve öğretme görevini sürdürüyordu. İslâm'a ileride büyük hizmetleri olacak pek çok sahabe, Mus'ab b. Umeyr'in gayretleriyle Müslüman olmuşlardır (El-İsfehani, 1998).

Bir gün bir bahçede, etrafına toplanmış olan kişilere dini bilgileri anlatırken Evs kabilesinin reislerinden Üseyd b. Hudayr elinde mızrağıyla çıkageldi ve hiddetli bir şekilde Mus'ab'a *“Mekke'den gelip burada insanlarımızı kandırıyorsun, canından olmak istemiyorsan derhal bu faaliyetlerini bırakıp buradan çekip gidersin”* dedi. Onun bu öfkeli tavrı karşısında Mus'ab vakarını bozmadan nazik bir şekilde *“Hele biraz otur, neler söylediğimi dinle, maksadımı anla, beğenirsen kabul edersin, eğer beğenmezsen o zaman engel olursun”* diyerek karşılık verdi. Üseyd *“Doğru söylüyorsun”* dedi ve oturup dinledi. Mus'ab bin Umeyr ona Kur'an-ı Kerimden ayetler okuyarak İslamiyet'i anlattı. Kur'an-ı Kerim'in eşsiz belagatinden ve Mus'ab'ın yumuşak tavrından ve tatlı üslubundan çok etkilenen Üseyd kelime-i şehadet getirerek müslüman oldu ve *“Ben gidip arkadaşlarıma da anlatayım”* diyerek sevinçle ayrılıp gitti (İbn Hişam, 2014).

Asr-ı Saadet'te tesis edilen yetişkinlere yönelik İslam eğitim kurumlarının üçüncüsü ise bizatihi Hz. Peygamberin yaptırdığı Suffe'dir. Hz. Peygamberin hicretten sonra Medine'de ilk yaptırdığı bina, kendi evini, Mescid-i Nebi'yi ve suffe'yi içine alan üç bölmeli bir yapıdır. İslam toplumunun kurumsallaşması anlamında önem taşıyan bu yapının Suffe denilen bölümü, Medine'de evi olmayanların ve dışardan gelenlerin barındıkları, Kur'an-ı Kerim ve İslam'ın esaslarını öğrenmeye çalıştıkları bir yatılı mekteptir (Hamidullah, 2009).

Suffe'de toplananlara Kur'an okuma, yazı yazma, hadisler ve dinî bilgiler öğretilmekteydi. Buraya gelenler kendilerine ayrılan bölümde, dinlenirler ve ders çalışırlar, Peygamberden ve onun görevlendirdiği öğretmenlerden ders alacakları zaman Mescid'e girerlerdi. Suffe'de Hz. Peygamberle birlikte Abdullah b. Mesud, Ubey b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Ebu'd-Derdâ ve Ubade Bin Sabit (r.a.) gibi ilim ehli sahabiler ders vermişlerdir. Öğrenci olarak da sahabenin meşhurlarından Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer ve Ebû Said el-Hudrî, Huzeyfe İbnu'l-Yeman, Abdullah İbn Mes'ud, Ebu Zerr, Ukbe İbn Âmir gibi zevatın isimleri kaydedilmiştir (İbn Sa'd, 1957).

Sahabe gerek Suffe'de gerekse evlerde Kur'an'ı Kerim'i ve dini bilgileri ibadet hazzıyla öğreniyor ve bilmeyenlere öğretiyorlardı. Çok sayıda sahabe evlerini okul haline getirmişlerdi (Köksal, 1994). Suffa'da öğrenim görerek Kur'an'ı ezberleyip dini bilgilerini geliştirenler, civar beldelere öğretmen olarak gönderilirdi. Bi'r-i Maune'de şehit edilen 70 sahabe ile Reci vakasındaki 10 sahabe Suffe ehliendir. Bu bakımdan Suffe'ye ilk parasız yatılı öğretmen okulu demek de mümkündür.

İlk Dönemde Çocuk Eğitimi

Çocuk eğitimi, nübüvvetin ilk yıllarında ortaya çıkan ve hissedilen bir sorun değildi. Mekke döneminde İslamiyet'i kabul edenler, öncelikle birey olarak onu öğrenme ve kavrama çabası içindeydiler. Medine devrinde İslam toplumu her yönü ile şekillenmeye başlayınca Müslüman ailelerin çocuklarının eğitimi, gündeme gelmiştir. Ancak Medine'de en çok ihtiyaç hissedilen husus okur-yazarlıktı. Sahabe arasında okur-yazar olanlar iki elin parmaklarının sayısını geçmeyecek kadar azdı. Çocuklara yazıyı öğretmek için müşriklerden yararlanma zarureti vardı. Bedir savaşı esirlerinden okuma-yazma bilenlerin 10 Müslüman çocuğa okumayı ve yazmayı öğretmeleri karşılığında serbest bırakılması şeklindeki uygulama çocuk eğitimine verilen önemi göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır.

Hız. Peygamber çocuklara okuma-yazma, Kur'an ve hesap öğretilmesini, onların okuma, yazma gibi alanlarda eğitilmelerini ashabına sürekli öğütüyordu. Ashap da çocuklarının eğitimi üzerinde titizlikle duruyor, onları bilgili, kültürlü, edipli ve ahlaklı bir şekilde yetiştirmenin yollarını arıyorlardı. Suffe bunun için önemli bir imkandı. Çocuklar Suffe'ye gönderilir, Peygamberden ve ashabın ileri gelenlerinden ders almaları sağlanırdı. İbni Mes'ud, İbni Ömer, Ebu Saidil-Hudri gibi ünlü sahabiler çocukken aileleri tarafından Suffe mektebine gönderilerek yetiştirilmiştir (Ulvan, 1993). Suffe ihtiyaca cevap vermeyince Medine'nin farklı mahallelerinde Küttab adı verilen mektepler açılmıştır. Hız. Peygamber zamanında Medine'de düzenli öğretim veren 6 Küttab¹ vardı. Çocuk eğitiminde Peygamberi canlı örnek olarak bulan sahabe onun yaptığı gibi çocuklara karşı sabırlı davranıyor, onlara dini ve ahlaki bilgiler kadar hayatı da öğretiyorlardı.

Çocuklar İslam öncesi kültürle şekillenmiş bir toplumda henüz o kültürün ağırlığı ve etkinliği devam ederken dünyaya geldikleri için onların İslam terbiyesi üzere yetiştirilmeleri, farklı bir ilgi ve hassasiyeti gerektiriyordu. Çocuk eğitiminde önemli rolü olan toplumun kültürel formları, adet ve gelenekleri gibi sosyal dinamiklerden yararlanma imkânı yoktu. Dolayısı ile çocukların yeni

¹ Medine'deki 6 küttabın isimleri şöyledir: Küttabu Ürve, Küttabu Beni Amr b. Osman, Küttabu Sahk el-A'rec, Küttabu en-Nasr, Küttabu Al-ı Zeyn, Küttabu Rezin

değerlere göre yetiştirilmesinde büyük sıkıntılar vardı. Öncelikle eğitim öğretim işinin hızla kurumsallaştırılması gerekiyordu. Yetişkinler için kurulmuş olan Suffe mektebi çocuk yaştakilere de açıktı, ancak yeterli olmuyordu. Çocuklar için açılan kütaplarda ilk zamanlar müslüman olmayan öğretmenler ücretle istihdam ediliyor, çocuklara yazı ve hesap öğretiliyordu. Müslümanlar arasında yazıyı öğrenenler çoğalınca müslüman öğretmenlerin istihdamı ile birlikte kütaplarda Kur'an ve dini bilgilerin öğretilmesine de başlanmıştır. Kütaplar, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde çocukları çok yönlü yetiştirecek şekilde özel bir programa kavuşturulmuştur (El-Kettani, 1990). Medine dışındaki bütün yerleşim birimlerine de gönderilen bu programa göre kütaplarda Kur'an, namaz, yazı ve Arapça dersleri zorunlu olarak okutulacak, Tarih, şiir, Matematik ve ileri düzey Arapça dersleri isteğe bağlı olacaktı.

Ashap çocukları nasıl eğitecekleri ile ilgili meselede kararsız kalırlarsa Peygambere müracaat ederek ondan bilgi alırlardı. Ashaptan Numan b. Beşir şöyle anlatmıştır:

“Babam beni elimden tutup Resulullah'a götürdü. Aaralarında şöyle bir konuşma oldu:

- Ey Allah'ın Resulü, ben bu oğluma bir köle bağışladım. Doğru mu yaptım?

- Senin bundan başka da çocukların var mı?

- Evet var ya resulellah

- Hepsine bu çocuğa bağışladığın değerde bir şey bağışladın mı?

- Hayır, bağışlamadım

- Öyleysebu haksızlığa beni niye şahit tutuyorsun? Ben böyle bir haksızlığa şahitlik yapamam. Ey Beşir, çocukların hepsi sana aynı derecede iyilik yapsınlar, saygı gösterebilirler istemez misin?

- İsterim Ya resulellah!

- Öyleyse birine verip diğerlerini mahrum bırakmamalısın" (Buharî, Hibe 2, Şehâdât 9)

Ashabın ilk iş olarak çocuklarına okuma-yazma öğretmelerinin sebebi Kur'an-ı Kerim'i okuyabilmeleri ve Peygamberden duyduklarını kaydedebilmeleri idi. Hz. Peygamber ilk zamanlar Kur'an'la karışmasın diye hadislerin yazılmasını uygun bulmamış olsa da onların öğrenilmesini, nakledilmesini daha sonra da yazılmasını teşvik etmiştir.

Amr ibni. As'ın oğlu Abdullah, bu konuda şöyle olay anlatmıştır: *“Peygamberden duyduğum her şeyi yazıp ezberliyordum. Kureyşliler, benim yazmama mani oldular. Peygamber sakın haldeyken konuştuğu gibi kızgın olduğu zaman da konuşur, senin ondan her işittiğin şeyi yazman doğru olmaz, dediler. Bunun üzerine ben de yazmaktan vazgeçtim. Daha sonra bu durumu Peygambere anlattığımda eliyle ağzını göstererek 'Yazabilirsin, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki buradan haktan başka bir şey çıkmaz' buyurdu” (Ebu Davud, İlim 3/3646).*

İlk Dönemde Aile Eğitimi

İlk dönemde gerçekleştirilen kültürel dönüşümün yaşandığı en önemli alalardan bir de aile olmuştur. Ailevi değerleri tefessüh etmiş bir toplumdaki İslami değerlerin egemen olduğu bir aile hayatına geçiş uzun soluklu ciddi eğitim çabalarını gerektiriyordu. Aile eğitimi, tamamen yaşantısal etkilerle değerlerin paylaşılmasına dayanan bir süreç olması sebebiyle toplum etkisinin çok belirleyici olduğu bir alandır. Toplumun yaşam tarzı, adet ve gelenekleri, ailelere referans oluşturarak onları çepeçevre kuşatır. İslami değerlere ve ölçülere göre yerleşik bir toplum yapısının olmadığı durumlarda aile eğitimi çok daha güç bir iştir. Zira mevcut toplum yapısının baskısına rağmen yeni kalıplar inşa etme söz konusudur. Henüz Arap toplumunda İslam öncesine ait adet ve alışkanlıklar

devam etmekte, kadın ve aile hayatı ile ilgili cahiliye dönemi kabulleri hüküm sürmekteydi (Altuntaş, 2016). Bu durumda İslami değerler sistemi üzerine kurulu bir aile yapısını bütün bileşenleri ile birlikte inşa etmek kolay bir iş değildi.

İlk dönemde Müslümanların en büyük dayanağı Peygamberin varlığı idi. Ondan aldıkları emirlere harfiyyen riayet ederek, her zorlukta onun destek ve rehberliğine başvurarak İslami aile yapısını şekillendirmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber ailenin temel unsuru olan kadınların okuma-yazmayı, dini ve ailevi meseleleri öğrenmelerini teşvik etmiş olduğundan hanım sahabiler Peygamberin sohbetlerine katılıyorlar, Cuma ve bayram namazlarında bazen de vakit namazlarında mescitte cemaate iştirak ederek peygamberi dinliyorlardı. Buhari'nin Ebu Said'il-Hudri'den naklettiği rivayette şöyle anlatılır: “Kadınlar, ‘Ya Resulellah, erkeklerden bize sıra gelmiyor, bize ait bir gün ayıramaz mısınız?’ dediler. Peygamber de onlar için ayrı bir gün belirledi. Kadınlar o günde Peygamberin huzuruna gelip, O’nun sohbetini dinlerlerdi.” (Buharî, İlim:36).

Mescitte hanımlara ayrı bir yer tahsis edilerek cemaate iştiraklerinde her türlü kolaylık sağlanıyordu. Onlar da Mescitteki sohbetlere iştiaqla devam ediyor, Peygamberin teşviki ile öğrenmek istedikleri her konuyu sormaktan çekinmiyorlardı. Özellikle kadınlara mahsus meseleleri öğrenmeden geri kalmamışlardır. Hz. Aişe validemiz “*Ensarın kadınları ne iyi kadınlardır; Onların hayâları dinlerini öğrenmelerine mani olmamıştır.*” (İbni Hanbel, 1992) ”diyerek kadın sahabilerin bu durumunu övmüştür.

Hz. Peygamber, mescitte kız çocuklarının ve kadınların eğitimiyle kendisi bizzat ilgilendiği gibi onlar için özel kadın öğretmenler de görevlendiriyordu. Özellikle Peygamberin eşleri, kız çocuklarının ve kadınların öğretimleriyle yakından ilgileniyor, evlerine gelenlere bildikleri dini meseleleri öğretiyorlardı (Özek, 1967; Savaş, 1991). Böylece hanım sahabiler, bir yandan dini meseleleri öğrenmek için heyecanla gayret gösterirken bir yandan da öğrendiklerini uygulamaya ve çocuklarına öğretmeye çalışıyorlardı.

Kadınlar mescitteki dersleri ve sohbetlerde kadınlar sadece dinlemekle yetinmiyorlardı; yeri geldiğinde sorular sorarak, iyice anlayamadıkları konunun açıklığı kavuşturulmasını sağlamak suretiyle ders ve sohbetlere aktif olarak katılıyorlardı (Yılmaz, 2007). Bu çabalar neticesinde, o dönemde erkeklerle rahatça tartışabilen, onların hatalarını çekinmeden ifade edip eleştirebilen ve insanlara yol gösteren kadın bilginler yetişmiştir. Bunlardan Peygamberin eşi Hz. Ayşe, Hz. Allah'ın elçisinden öğrendiği pek çok hadisi rivayet etmek suretiyle önemli bir hanım ravi olarak hadis tarihinde yer almıştır. anılmıştır. Sahabenin ileri gelenlerinden Hz. Ömer, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Ebû Musa el-Eş'ari gibi pek çok erkek sahabe Hz. Ayşe'den hadis rivayet etmişler, bazı fikhî konularda onun görüşlerinden istifade etmişlerdir. (Kettanî, 1990).

Hanım sahabilerin öğrenme çabaları sadece dinî bilgiler edinmekle sınırlı kalmamıştır. Onlar, hayatın diğer alanlarında kendileri ile ilgili pek çok konuyu da camide öğrenme imkânı bulmuşlardır. Bazı hanım sahabiler, tababet, şiir, tarım ve hayvancılık alanlarında bilgi ve tecrübe sahibi olmuşlardır (Savaş, 1991; Sibâî, 1969).

Öte yandan Peygamberin etrafında halkalanan sahabe, “*Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi öyle bir ateşten koruyun ki, yakıtı insanlar ve taşlardır.*” (Tahrim, 66/6) ayeti ile “*Hiçbir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha hayırlı bir miras bırakmamıştır.*” (Tirmizi, Birr:33) hadisinde bildirilen aile sorumluluğunu kendilerine hayat düsturu kabul etmişlerdi. Öğrendikleri her şeyi ailelerine ve çocuklarına da öğretiyorlardı. Evde yeni bir mesele ortaya çıktığında hemen durum Peygambere intikal ettirilir, halledilmesi sağlanırdı. Peygambere sorma imkânı bulunamaz ise, suffe erbabına müracaat edilir, Peygamber'den menkul bir bilgi, haber varsa alınıp aile bireylerine öğretilirdi (Buhari, İlim, 26).

Kettânî'nin (1990) anlattığına göre Sahabiler, Hazreti Ömer'in halifeliğinden önce hanımlarını ve kızlarını okuturlar, sonra da onlara hanımları ve kızları okutma görevi verirlerdi. Bu durum, bilenden bilmeyene zincirleme olarak devam ederdi. Hazreti Ömer yerleşim bölgelerinde okullar açtıp çocukların eğitimi ve öğretimi için görevliler tayin edince kızların eğitimi de kurumsallaşmış oldu. Râşit halifeler döneminde gelenekleşmiş olan aile eğitimi uygulamaları, ne yazık ki, Emeviler döneminden itibaren etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bundan sonra İslâm dininin cinsiyet eşitliği ilkesinden giderek uzaklaşmış, kadınların sosyal, ekonomik ve dinî hayattaki konumu sorun haline gelmiştir.

İlk Dönem Eğitim- Öğretim İlkeleri

Dünya tarihinde bir eşine rastlamayacak ölçüde büyük bir dönüşümü gerçekleştiren çalışmaların en belirgin karakteri bunların özenli ve etkili eğitim faaliyetleri olarak yürütülmüş olmasıdır. Eğitim konusunda belli geleneği ve tecrübesi bulunmayan bir toplumda zihinsel sosyal ve kültürel dönüşümün eğitim yoluyla gerçekleştirilmiş olması, İslam dininin önemli bir özelliğini ortaya koymaktadır. Bu da eğitimin, dini açıdan bir varlık meselesi olduğu gerçeğidir. İslam dini eğitimle var olacak, eğitimle devam edecek ve eğitimle güçlü olacaktır. Tarihsel dönüşümü gerçekleştirme yönünde yapılan ilk uygulamalar, yeni medeniyetin sürekliliğini sağlamada gereken eğitim etkinliklerinde takip edilecek temel ilkeleri de önümüze koymaktadır. İlk dönem uygulamalarından günümüze taşınması ve İslam eğitimi faaliyetlerinde esas alınması gereken önemli eğitim ilkelerini ve kurallarını maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

1- Eğitim Müslüman için bir hayat tarzıdır

Vahyin ilk muhatapları İslami hayatın kurucu nesli olan sahabenin yaptığı ilk iş, Hz. Peygamberin etrafında halkalanarak yeni hayatı öğrenme, benimseme, uygulama ve öğretme sürecini hayat tarzı olarak benimsemek olmuştur. Onlar bildiklerini öğretmeyi ve özellikle aile fertlerine aktarmayı görev saymışlardır (Müslim, 1972/ 2156). İslam Dininin bütünüyle bir hayat tarzı olması, onu öğrenip öğretmeyi ve değerlerini sürekli canlı tutmayı da hayatın ayrılmaz bir parçası haline getirmeyi gerektirmektedir. Günümüzde "hayat boyu eğitim" diye ifade edilen anlayış Asr-ı Saadette "beşikten mezara" şeklinde formüle edilmiştir.

2- Eğitim emek ve fedakârlık isteyen ciddi bir iştir

Sahabe eğitim sürecini, mevcut zihinsel ve kültürel yapıyı tamamen reddetme ve yeni değerler sistemini olduğu gibi kabullenme şeklinde iki yönlü ilga ve inşa mücadelesi olarak sürdürmüşlerdir. Cahiliye hayatının sapık ve çarpık kalıplarına dair alan temizliği ile yeniden insanın zorluklarını birlikte yaşamışlardır. Bu mücadelede en yakın akrabalarından ayrı düşmek, yerini yurdunu terk etmek de olsa hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. İlk neslin açtığı bu yol ilerleyen dönemlerde ilim yolunda olanlara motivasyon kaynağı olmuştur. İnsanlar ilim için uzun süren seyahatlerin zorluklarına katlanmışlardır. Günümüzde de eğitim her türlü fedakarlığın göze alınabileceği toplumun geleceği için ciddi bir mesele olarak görülmekte, devletler bütçelerinde en büyük payı eğitime ayrılmaktadır.

3- Eğitimi herkesin kendi çapında katılacağı müşterek çabaları gerektirir.

Yeniden inşa sürecinin, hayatın bütün alanlarını kapsayan genişlikte çabaları gerektirdiği gerçeği sahabe tarafından görülmüş ve benimsenmiştir. Herkesin kendi imkânları ölçüsünde verdiği katkı ile eğitim çalışmaları müşterek ve yaygın bir hizmet olarak adeta eğitim seferberliği şeklinde ele alınıp yürütülmüştür. Sahabe bu konuda bütün yardımlaşma, dayanışma ve organize olma gereklerini yerine getirmişler, eğitim-öğretime katılma ve bu hizmetlere destek sağlama konusunda günümüzde örnek alınacak çalışmalar yapmışlardır. "İyilik ve Takva konusunda yardımlaşınız..." (İsra, 17/36), "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, bölünüp parçalanmayın..." (Ali İmran,

3/103), İlahi beyanları, dini değerlerin ikame edilmesinde müşterek çalışmaların gerekli olduğuna işaret etmektedir. İlk neslin bu ilahi beyanları çok iyi anlayıp benimsedikleri, çalışmalarını bu esasa göre yürüttükleri görülmektedir. Bugün de eğitim konusunda aynı müşterek çabaların gerekli olduğu herkes tarafından kabul gören bir husustur. Toplumda farklı çalışma alanlarındaki müteşebbislerden destek vermeleri beklenen sosyal sorumluluk projelerinin başında eğitim yatırımları ve organizasyonları gelmektedir.

4- Eğitim, bilinçli bir zihinsel muhakeme sürecidir.

Sahabenin en önemli özelliklerinden bir, öğrendiklerini körü körüne bellemek yerine akıl ve mantıkla muhakeme ederek öğrenmeleridir. Onlar Peygambere ve onun bildirdiklerine kayıtsız şartsız tabi olmalarına rağmen kavrayamadıkları hususları sormaktan çekinmemişler, meseleleri tartışarak, muhakeme ederek zihinsel çabayla öğrenmişlerdir. Sahabiler, Kur'an'ın buyruklarını berrak bir zihinle almışlar, Allah'ın akıllı kullanma yönündeki öğütlerini, hakikati anlamının, gerçeğe ulaşmanın yolu olarak benimsemişlerdir. Bu sebeple müşriklerle yapılan tartışmalarda ikna edici açıklamalar yapmayı başarmışlardır. Cafer b. Ebi Talib'in Habeş kralı Necaşi karşısında İslam'ı anlatmadaki başarısı bunun en güzel örneğidir.

5- Eğitim, belli ilke ve metotlarla yürütülen bir faaliyettir

Dinin öğretiminin hangi özelliklere sahip kişiler tarafından nasıl yürütüleceğini Peygamber tarafından ilk defa Medine'ye öğretmen olarak görevlendirilen Mus'ab b. Umeyr'in kişiliğinde ve davranış özelliklerinde görmekteyiz. Yaşı genç olmasına rağmen Mus'ab'ın tercih edilmiş olması, eğitimin sıradan bir iş olmadığını, belli davranış biçimleriyle, belli usullerle yürütülmesi gereken önemli bir vazife olduğunu göstermiştir. Mus'ab aldığı görevi, ihlasla, sadakatle, fedakârlıkla, tahammül ve teenniyle, etkili bir ifade ve üslupla, tedrici ilkelerine bağlı kalarak yürütmüştür. Bütün bunlar bugün bile dini öğretimin etkili metot ve ilkeleri olarak geçerliğini korumaktadır.

6- Eğitim, sistematik organizasyonları gerektirir.

İlk dönemin olumsuz şartlarında dönüşümü başaran sahabenin öğrenme ve öğretme etkinliklerine dikkatle bakıldığında onların bireysel inisiyatiflerle hareket etmedikleri, mutlaka birlikte ve sistematik bir şekilde davranmaya özen gösterdikleri görülür. Eğitim-öğretim için nerede ne zaman toplanacakları, orada nasıl hareket edecekleri, neyi kimden öğrenip kime nasıl öğretecekleri belirlenmişti. Kimse belirlenen çalışma düzeninin dışına çıkmıyor, herkes o sistematige göre hareket ediyordu. Nitekim Medine'deki devlet yapılanmasının ilk adımlarının atıldığı sırada Dar'us- Sa'd'da, Mescid-i Nebi'de Suffa'da, öğretimin şekilleri ve programları belirlenmiştir. Kadınların ve çocukların eğitim-öğretimi için ayrı düzenlemeler yapılmış, küttab adıyla düzenli öğretim kurumları açılmıştır. Yeni gelişmeler üzerine Hz. Ömer Küttapların öğretim programlarını ve okutulacak dersleri yeniden düzenleyerek İslam topraklarında ilköğretim konusunda bütünlük sağlamıştır.

7- Eğitim, toplumda kimlik ve kültür oluşturma ameliyesidir.

Kurucu nesil, İslam dininin inanç ve ibadet esaslarından ibaret bir din olmadığını, topluma yeni bir hayat nizamı getirdiğini çok iyi kavramışlardı. Bu bakımdan onlar dinin öğretilmesini yeni bir kimlik inşası ve hayat nizamının tesisi olarak ele almışlardır. Dostluk, akrabalık, komşuluk ilişkilerinden ticari ilişkilere ve her türlü ekonomik faaliyetlere varıncaya kadar, bütün yaşantılarını yeniden düzenlemişlerdir. Bunu yaparken olması gerekeni olması gerektiği şekilde bizzat Peygamberden öğrenmeye sonra da birbirlerine öğretmeye özen göstermişlerdir. Böylece bireyselliğin öne çıktığı bencil, arsız, zalim cahiliye toplumundan kısa sürede inanç, gönül ve davranış bütünlüğüne sahip insani ve ahlaki bir sosyal yapıyı oluşturmayı başarmışlardır.

Sonuç olarak yedi maddede sıralanan İslamın ilk asrında ortaya konulan eğitim ilkeleri günümüz modern eğitim bilimince de kabul edilmekte ve halen geçerliğini korumaktadır. İlk dönem uygulamaları, eğitimin muhtevassından planlamasına, yönetiminden finansmanına, ve öğretmen niteliklerine varıncaya kadar temel konularında günümüzdeki din eğitimi ve öğretimi çalışmalarına ışık tutacak, onlara yön ve şekil verecek niteliktedir. Büyük bir değişim ve dönüşümü başarmış olan bu uygulamalarla ortaya konulan eğitim çerçevesi ve ilkeleri, ilköğretimden yükseköğretime kadar bütün din eğitim ve öğretimi organizasyonlarında esas alınmalı ve çalışmaların bu temel üzerinde başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, Mehmet. (2016), “Câhiliye Dönemi Evlilikleri Ve Muallaka Şiirlerinde Anlatılan Hayatın Kur’ân Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 11/5 ss. 46-68, Winter 2016
- Buhârî, Muhammed b. İ. (1992), *Sahîhu’l-Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- Ebu Davud, Süleyman b. E. (1992), *Sunen*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- Fayda, M. (t.y.). *Hız Ayşe Md. I: T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul
- Hamidullah. M. (2004), *Muhtasar Hadis Tarihi*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Hamidullah. M. (2009), *İslam Peygamberi*, Beyan Yayıncılık, İstanbul
- İbni Hacer, El-Askalani, (2009), *el-İsâbe –Seçkin Sahabeler*, çev. S. Erdoğan, Sağlam Yayınevi, İstanbul
- İbni Hanbel, Ahmed b. M. (1992), *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- İbni Hişâm, (2014), *İslam Tarihi Siret-i İbni Hişan I-II*, çev. A. Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul
- İbni Sa’d, Ebû Abdullah. (1957), *El-Tabakat’ul-Kübrâ, Mektebet’ül-Ulûm v’el-Hikem*, Beyrut
- El- İsfehani, Ebû Nuaym. (1998), *Marifetü’s-sahâbe, I-VII*, Tahkik, Adnan b. Yusuf el-Azzaz, Daru-l Vatan, Riyad
- El-Kettanî, M. Abdulhayy (1990), *Et-Teratibu’l-İdariyye I-III*, çev. A. Özel, İz Yayıncılık, İstanbul
- Konrapa, Z. (2010), *Peygamberimizin Hayatı (Siyer-i Nebi)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- Köksal, M. A. (1994), *Kitap ve Sünnet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- Müslim, b. el-Haccâc. (1992), *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- Özek, Ali. (1967). *Hadis ricali*. Fatih Matbaası. İstanbul
- Es-Salih, Subhî. (2015), *Kur’an İlimleri*, çev. S. Şimşek, Hikmet Yayınları, İstanbul
- Savaş, R. (1991), *Hız. Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul
- Sibaî, M. (1969), *İslâm’a ve Garplılara Göre Kadın*, çev. İ. Toksarı, Nida Yayınları, İstanbul
- Ulvan, A. N. (1993), *İslam’da Aile Eğitimi I-II*, çev. C. Yıldırım, Ulusal Yayınları, İstanbul

-
- Yılmaz, H.(2007), “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi” Değerler Eğitimi Dergisi, 5(14), 107-130, İstanbul
- Ez-Zehebî, Şemseddin. (ty), Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ, Tahkik: M. A. Ata, Dar'ül-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut